

ISSN 2080-1807

TORUŃSKIE STUDIA BIBLIOLOGICZNE
2018, nr 2 (21)

Dariusz Spychała

Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
e-mail: spychala@ukw.edu.pl

Treści geograficzne w polskich zbiorach inkunabułów

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TSB.2018.019>

STRESZCZENIE: Recenzja publikacji *Inkunabuły zawierające treści geograficzne w zbiorach polskich. Z dziejów komunikacji społecznej i naukowej w dawnej Polsce*, poświęconej inkunabułom przechowywanym w zbiorach polskich i zawierającym treści geograficzne. Autorem monografii jest Piotr Tafiłowski. Praca ukazała się w 2017 r. pod egidą Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Warszawskiego.

SŁOWA KLUCZOWE: historia książki, stary druk, inkunabuł, geografia.

W znanym wydawnictwie naukowym związanym z Uniwersytetem Warszawskim ukazała się w 2017 r. praca Piotra Tafiłowskiego, poświęcona inkunabułom zawierającym treści geograficzne, znajdującym się w zbiorach polskich¹. Ta niewielka objętościowo monografia składa się ze wstępu, dwóch rozdziałów, zakończenia, dość licznych czarno-białych ilustracji zamieszczonych na s. 103–123, bibliografii i abstraktu. Wynika

---

¹ P. Tafiłowski, *Inkunabuły zawierające treści geograficzne w zbiorach polskich. Z dziejów komunikacji społecznej i naukowej w dawnej Polsce*, Warszawa 2017; Na stronie wydawniczej recenzowanej monografii widnieje informacja, że praca ukazała się dzięki dofinansowaniu przekazanemu przez Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego.

z tego, że tekst podstawowy dysertacji zawiera się na niecałych stu stronach, co dobrze świadczy o lakoniczności wypowiedzi autora.

Bibliografia recenzowanej pozycji jest podzielona na trzy części. W pierwszej autor zawarł katalogi inkunabułów i starych druków, w których umieścił 46 pozycji, w części drugiej zajął się wydawnictwami źródłowymi (50 pozycji), trzecia poświęcona jest opracowaniom. Wśród przedstawionych źródeł dziwi jednak opuszczenie takich pozycji, w których można znaleźć treści geograficzne, jak: *Polityka* Arystotelesa, dzieła Platona, Klaudiusza Eliana, Klaudiusza Ptolemeusza, Skylasa, Sokratesa Scholastyka, Hermiasza Sozomena, Ewagriusza Scholastyka, Teodoreta z Cyru, Pawła Diakona, Prokopiusza z Cezarei, Gerwazego z Tilbury, Zosimosa i wielu innych².

W pierwszym rozdziale autor przedstawił teksty źródłowe dotyczące geografii, zawarte w inkunabułach wchodzących w skład polskich zbiorów. Nie wiadomo, dlaczego autor posługuje się określeniem teksty źródłowe, gdy wystarczyłoby używać ogólnie przyjętego w nauce terminu *źródła*, który nie potrzebuje wyjaśnienia³. Określenie teksty źródłowe częściściej stosuje się w przypadku zbiorów mniejszych objętościowo tekstów.

Jak łatwo się zorientować, pierwszy rozdział pracy, z niewiadomych dla recenzenta powodów, właściwie powieliła temat całości, co wydaje się być konstrukcyjnym niedopatrzeniem. Jediną różnicą jest fakt, że teoretycznie autora w tej części monografii nie interesują takie sprawy, jak materiał, z którego sporządzono opisywane inkunabuły, charakter pisma oraz okładki tomów. W rezultacie bardzo odważnie, bo tylko na 54 stronach zajął się tekstami, których dokładne omówienie zajęłoby wiele stron. Przykładowo, na dwóch stronach pierwszego podrozdziału zatytułowanego „Dzieła kosmografów starożytnych”, przedstawia pracę (jedną!) Arystotelesa poświęconą geografii, co wydaje się być z naukowego punktu widzenia trudne do wytłumaczenia, gdyż nawet w takim

---

² Aris. Pol.; Elian. Var. Hist.; Ewag. HE, Ger. Til.; P. Diak. HL, HR; Plat. Polit.; Pr. H. Sec., Per., Van.; Pt. Tetr.; Skyl. Per.; Soc. HE, Soz. HE; Theod. HE; Zosimos, Hist. Nov [pełen opis podano w bibliografii].

³ P. Janiszewski, *Historiografia późnego antyku*, [w:] E. Wipszycka, *Vademecum historiika starożytnej Grecji i Rzymu. Źródłoznawstwo czasów późnego antyku*, Warszawa 1999, s. 14–19; J. Starnawski, *Warsztat bibliograficzny historiika literatury polskiej (Na tle dyscyplin pokrewnych)*, Warszawa 1982, s. 18–64.

przypadku literatura na temat tegoż filozofa jest ogromna⁴. Dodatkowo autor zajmuje się nie tylko ich tekstem, ale również oddziaływaniem tychże prac na środowisko naukowe w średniowieczu, co zdaje się być, biorąc pod uwagę liczbę poświęconych temu stron, pewnym, łagodnie mówiąc, nieporozumieniem. Podobnie dyskusyjny jest kolejny fragment dysertacji poświęcony Ptolemeuszowi, a właściwie jego dziełu zatytułowanemu *Cosmographia lub Geographia*⁵. Podobnie jak w przypadku Arystotelesa, w tej części pracy na s. 18–22 omawia wpływ wspomnianego dzieła na uczonych XV i XVI w. Szkoda, że Piotr Tafiłowski nie zainteresował się też kolejnym dziełem Ptolemeusza, zatytułowanym *Czworoksiąg*, które mimo ezoterycznej treści również zawiera treści geograficzne⁶. Paradoksalnie to właśnie dzieło Ptolemeusza było bardziej popularne, niż prace naukowe aleksandryjskiego astronoma, co wiąże się z liczbą zachowanych egzemplarzy jego dzieł, w którym to rankingu dominuje, nie tylko w tym przypadku wiedza tajemna, czyli ezoteryka⁷. W kolejnej, trzeciej części tego podrozdziału autor przedstawia oddziaływania tekstów Pomponiusza Meli, Strabona, Dionizego Periegetesa, Juliusa Solinusa, Pliniusza Starszego i Tacyta⁸.

W drugim podrozdziale pierwszego rozdziału autor zajął się dziełami kosmografów średniowiecznych i renesansowych. Rozpoczął ich prezentację od inkunabułów, zawierających prace Wincentego z Beauvais⁹. Następnie zainteresował się dziełami autorstwa Eneasza Sylwiusza Pic-

⁴ Aris. Polit. II.-VII; J. Domański, *Przedmowa*, [w:] P. Hadot, *Czym jest filozofia starożytna*, tł. P. Domański, Warszawa 2018, s. 14–20; P. Hadot, *Czym jest filozofia starożytna*, tł. P. Domański, Warszawa 2018, s. 117–128; G. E. R. Llyod, *Nauka grecka od Talesa do Arystotelesa*, tł. J. Lesiński, Warszawa 1998, s. 92–113; G. Reale, *Mysł starożytna*, tł. E. I. Zieliński, Lublin 2003, s. 225–305.

⁵ G. E. R. Llyod, *Nauka grecka po Arystotelesie*, tł. J. Lesiński, Warszawa 1998, s. 65–67, 70–78, 117, 140, 154, 162, 169, 171–174; G. Muszyński, *Czworoksiąg i jego polski przekład*, [w:] Klaudiusz Ptolemeusz, *Czworoksiąg (Tetrábiblos)*, tł. G. Muszyński, Wrocław 2012, s. 39–42; J. Włodarczyk, *Polihistor z Aleksandrii*, [w:] Klaudiusz Ptolemeusz, *Czworoksiąg (Tetrábiblos)*, tł. G. Muszyński, Wrocław 2012, s. 13–37.

⁶ Pt. Tetr. II.; G. Muszyński, *Czworoksiąg*, s. 39–42.

⁷ J. Włodarczyk, dz. cyt., s. 16–20.

⁸ Tac. Ger.; J. Kolendo, *Wstęp. Tacyt: Życie i dzieło*, [w:] P. Cornelius Tacitus, *Germania* = Publiusz Korneliusz Tacyt, *Germania*, tł. T. Płóciennik, Poznań 2008, s. 15–60; G. E. R. Llyod, *Nauka grecka po Arystotelesie*, dz. cyt., s. 41.

⁹ *Wincenty z Beauvais*, [w:] J. Rajman, *Encyklopedia średniowiecza*, Kraków 2006, s. 1026.

colominiego (papieża Piusa II), przy tej okazji popełniając błąd właściwie już merytoryczny, gdyż „Jan Łaski, polski poseł na sobór Laterański” tak naprawdę był przewodniczącym polskiej delegacji kościelnej, uczestniczącej pełnoprawnie w obradach soborowych, co jest niewątpliwie dużą różnicą w czynnościach i obowiązkach¹⁰.

W podrozdziale zatytułowanym słowniki i encyklopedie dyskusyjne jest również określenie (na s. 47) Izydora z Sewilii mianem encyklopedysty średniowiecznego, gdyż tego hiszpańskiego biskupa i świętego zalicza się w nauce albo do okresu późnego antyku albo do wczesnego średniowiecza¹¹. Podobnie, omawiając *Historię przeciw poganom* Pawła Orozjusza należałoby wspomnieć, że pochodził on z Hiszpanii, tak samo jak Izydor¹².

W szóstej części pierwszego rozdziału P. Tafiłowski zainteresował się dziełami zawierającymi opisy Orientu. Nie mogło zabraknąć przy tej okazji opisu sylwetki Wenecjanina Marco Polo, szkoda jednak, że autor nie znalazł miejsca na zaznaczenie, że prawdziwość podróży i przygód tegoż podróżnika w Chinach bywa kwestionowana¹³.

Inny charakter ma natomiast drugi rozdział recenzowanej pracy, w której autor zajął się świadectwami zainteresowań geografiami w Polsce w drugiej połowie XV w. Teoretycznie, jako że autor tego nie zaznaczył, nie musi w nim chodzić o oddziaływanie ukazujących się w Polsce lub dostających się do naszego kraju z zagranicy innymi drogami książek. Istotnie, ma on również ambicje ukazania historii badań geograficznych w Polsce, co wydaje się być zadaniem ambitnym, ale w związku z liczbą poświęconych temu problemowi stron (30), dość karkołomnym.

---

¹⁰ P. Janowski, *Jan Łaski abp.*, [w:] S. Wilk i in. (red.), *Encyklopedia Katolicka*, t. 11, Lublin 2006, col. 417.

¹¹ D. Spychała, *Przemiany religijne i kulturowe w zachodnich prowincjach Cesarstwa Rzymskiego od roku 306 do śmierci św. Augustyna*, Bydgoszcz 2016, t. 2, 431–432, 554; tenże, *Zainteresowania czytelnicze biskupów hiszpańskich w VI i VII wieku na przykładzie księgozbioru Izydora, biskupa Sewilli*, „Universitas Gedanensis” 2015, t. 49, s. 7–21.

¹² G. Vir. ill. 39; Orozjusz, [w:] J. M. Szymusiak, M. Starowieyski, *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, Poznań 1971, s. 295.

¹³ W. H. Carroll, *Historia Chrześcijaństwa*, t. III: *Złota epoka chrześcijaństwa*, tł. J. Morka, Bielany Wrocławskie 2010, s. 328: „większość ludzi, poznając opowieści Marco Polo o wspaniałym królestwie chana Kubilaja, uważała go jedynie za zwykłego bazarza. Dopiero dwa stulecia później poważnie potraktował je Krzysztof Kolumb”, s. 631: „którego (Marco Polo) relację powszechnie traktowano jednak jako wytwór wyobraźni”.

Praca P. Tafiłowskiego wydaje się być dość udaną próbą ukazania interesującego go zagadnienia, jednak brak dokładności i precyzji w formułowaniu tytułów poszczególnych części monografii, powoduje niepotrzebne zamieszanie. Należy podkreślić jednak oparcie tak niewielkiej dysertacji na znaczącej liczbie źródeł i literatury naukowej. Natomiast wydawnictwo nie popisało się, zamieszczając czarno-białe fotografie, co w tego typu publikacji nie powinno mieć miejsca.

Bibliografia:

Źródła:

- Aristoteles Politik griechisch und deutsch* (Aris. Pol.), Franz Susemihl, Leipzig 1879.
 Arystoteles, *Polityka*, tł. Ludwik Piotrowicz, Warszawa 2002.
- Carroll Warren Hasty, *Historia Chrześcijaństwa*, t. III: *Złota epoka chrześcijaństwa*, tł. Jerzy Morka, Bielany Wrocławskie 2010.
- Claudius Ptolemaeus, *Explicatio Geographia* (Geogr.), tł. Jerzy Schnayder, [w:] Bednarskij Mitrofan Stepanovič, *Geografia antyczna*, Warszawa 1957, s. 290–333.
- Gerwazy z Tilbury, *O cudach świata* (Ger. Til.), tł. Henryk Pietruszczak, Zgorzelec 2017.
- Hermiae Sozomeni, *Historia ecclesiasstica* (Soz. HE), Parisiis 1864, col. 843–1630.
- Jacoby Felix, *Die Fragmente der griechischen Historiker* (FH), t. I–III, Berlin 1923, Leiden 1958.
- Klaudiusz Elian, *Opowiastki rozmaite* (Var. Hist.); *Listy wieśniaków*, tł. Małgorzata Borowska, Warszawa 2005.
- Klaudiusz Ptolemeusz, *Czworoksiąg* (Tetr.), tł. Grzegorz Muszyński, Wrocław 2012.
- Evagrius Scholasticos, Bidez Joseph, Parmentier Léon, *The Ecclesiastical History of Evagrius with scholia* (Ewag. HE), London 1898.
- Ewagriusz Scholastyk, *Historia Kościoła*, tł. Stefan Kazikowski, Warszawa 1990.
- Gennadiusz (G.), *De viris illustribus*, PL 58, col. 1059–1120.
- Gennadiusz, *Sławni mężowie*, [w:] Szymusiak Jan Maria, Starowieyski Marek, *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, Poznań 1971.
- Pauli Diaconi, *Historia Romana a cura di A. Crivellucci* (P. Diak. HR), Roma 1914.

- Pauli *Historia Langobardorum edentibus L. Bethmann et G. Waitz* (HL), [w:] Waitz Georg, *Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI–IX*, Hannoverae 1878.
- Paweł Diakon, *Historia rzymska. Historia Longobardów*, tł. Ignacy Lewandowski, Warszawa 1995.
- Platon, *Plato's Republic* (Polit.), Oxford 1984.
- Platon, *Państwo*, tł. Władysław Witwicki, Kęty 2003.
- Procopius, *Procopii Caesarensis opera omnia* (Pr. Per. Van.), vol. 1–4. Leipzig 1962–1964.
- Prokopiusz z Cezarei, *Historia wojen*, t. 1: *Wojny z Persami i Wandalami*, tł. Dariusz Brodka, Kraków 2013.
- Prokopiusz z Cezarei, *Historia sekretna* (H. Sec.), tł. Andrzej Konarek, Warszawa 1998.
- Prokopiusz z Cezarei, *O budowlach*, tł. Piotr Ł. Grotowski, Kraków 2006.
- Publiusz Korneliusz Tacyt, *Germania* (Tac. Ger.), tłum. Tomasz Płóciennik, Poznań 2008.
- Skylas z Karyandy, *Periplus, czyli opis opłynięcia zamieszkałych brzegów Europy, Azji i Libii: jak liczne i jakiego rodzaju są poszczególne ludy, jakie kraje, porty, rzeki i długość określonych etapów żeglugi, a także siedem zamieszkałych wysp i odległość, jaka je dzieli od lądu stałego* (Skyl. Perip.), tł. Krzysztof Głombiowski, Gdańsk 2005.
- Socrates Scholasticus, *Historia ecclesiastica* (Soc. HE), Parisiis 1864, col. 28–842.
- Socrates Scholasticus, Hansen Günther Christian, Sirinjan Manja, *Socrates Kirchengeschichte*, Berlin 1995.
- Sokrates Scholastyk, *Historia Kościoła*, tł. Stefan Kazikowski, Warszawa 1986.
- Sozomen Hermiasz, *Historia Kościoła*, tł. Stefan Kazikowski, Warszawa 1989.
- Theodoret, *Kirchengeschichte*, tł. Andreas Seider, München 1926.
- Theodoret, *Historia ecclesiastica*, PG 82, col. 882–1280.
- Zosimus, Paschoud François, *Historie nouvelle* (Zos. His. Nov.), t. 1, Paris 1971, t. 2, Paris 1979, t. 3, Paris 1986, 1989.
- Zosimos, *Nowa historia*, tł. Helena Cichocka, Warszawa 1993.

Opracowania:

- Domański Juliusz, *Wprowadzenie*, [w:] Hadot Pierre, *Czym jest filozofia starożytna*, tł. Piotr Domański, Warszawa 2018, s. 9–23.
- Hadot Pierre, *Czym jest filozofia starożytna*, tł. Piotr Domański, Warszawa 2018.

- Janiszewski Paweł, *Historiografia późnego antyku*, [w:] *Vademecum Historyka starożytnej Grecji i Rzymu. Źródłoznawstwo czasów późnego antyku*, pod red. Ewy Wipszyckiej, Warszawa 1999, s. 7–60.
- Janowski Paweł, *Jan Łaski abp.*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 11, pod red. Antoniego Bednarka, et al., Lublin 2006, col. 415–418.
- Kolendo Jerzy, *Wstęp. Tacyt: Życie i dzieło*, [w:] Publiusz Korneliusz Tacyt, *Germania*, tł. Tomasz Płóciennik, Poznań 2008, s. 9–61.
- Llyod Geoffrey Ernest Richard, *Nauka grecka od Talesa do Arystotelesa*, tł. Jakub Lesiński, Warszawa 1998.
- Llyod Geoffrey Ernest Richard, *Nauka grecka po Arystotelesie*, tł. Jakub Lesiński, Warszawa 1998.
- Muszyński Grzegorz, *Czworoksiąg i jego polski przekład*, [w:] Klaudiusz Ptolemeusz, *Czworoksiąg (Tetrábiblos)*, tł. Grzegorz Muszyński, Wrocław 2012, s. 39–56.
- Orozjusz, [w:] Szymusiak Jan Maria, Starowieyski Marek, *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, Poznań 1971, s. 295–296.
- Reale Giovanni, *Myśl starożytna*, tł. Edward Iwo Zieliński, Lublin 2003.
- Spychała Dariusz, *Przemiany religijne i kulturowe w zachodnich prowincjach Cesarstwa Rzymskiego od roku 306 do śmierci św. Augustyna*, t. 1–2, Bydgoszcz 2016.
- Spychała Dariusz, *Zainteresowania czytelnicze biskupów hiszpańskich w VI i VII wieku na przykładzie księgozbioru Izydora, biskupa Sewilli, „Universitas Gedanensis”* 2015, t. 49, s. 7–21.
- Starnawski Jerzy, *Warsztat bibliograficzny historyka literatury polskiej (Na tle dyscyplin pokrewnych)*, Warszawa 1982.
- Wincenty z Beauvais, [w:] Rajman Jerzy, *Encyklopedia średniowiecza*, Kraków 2006, s. 1026.
- Włodarczyk Jarosław, *Polihistor z Aleksandrii*, [w:] Klaudiusz Ptolemeusz, *Czworoksiąg (Tetrábiblos)*, tłum. Grzegorz Muszyński, Wrocław 2012, s. 13–37.

Polish collections of incunabula about geography

ABSTRACT: The article is a review of publication: „The Incunabula with Geographic Content in Polish Collections. A Study on the History of Scientific Com-

munication in Fifteenth-Century Poland”. Piotr Tafiłowski is the author of the reviewed monography. The work was published in 2017 under the aegis of the University of Warsaw.

KEYWORDS: history of books, old books, incunabula, geography.

